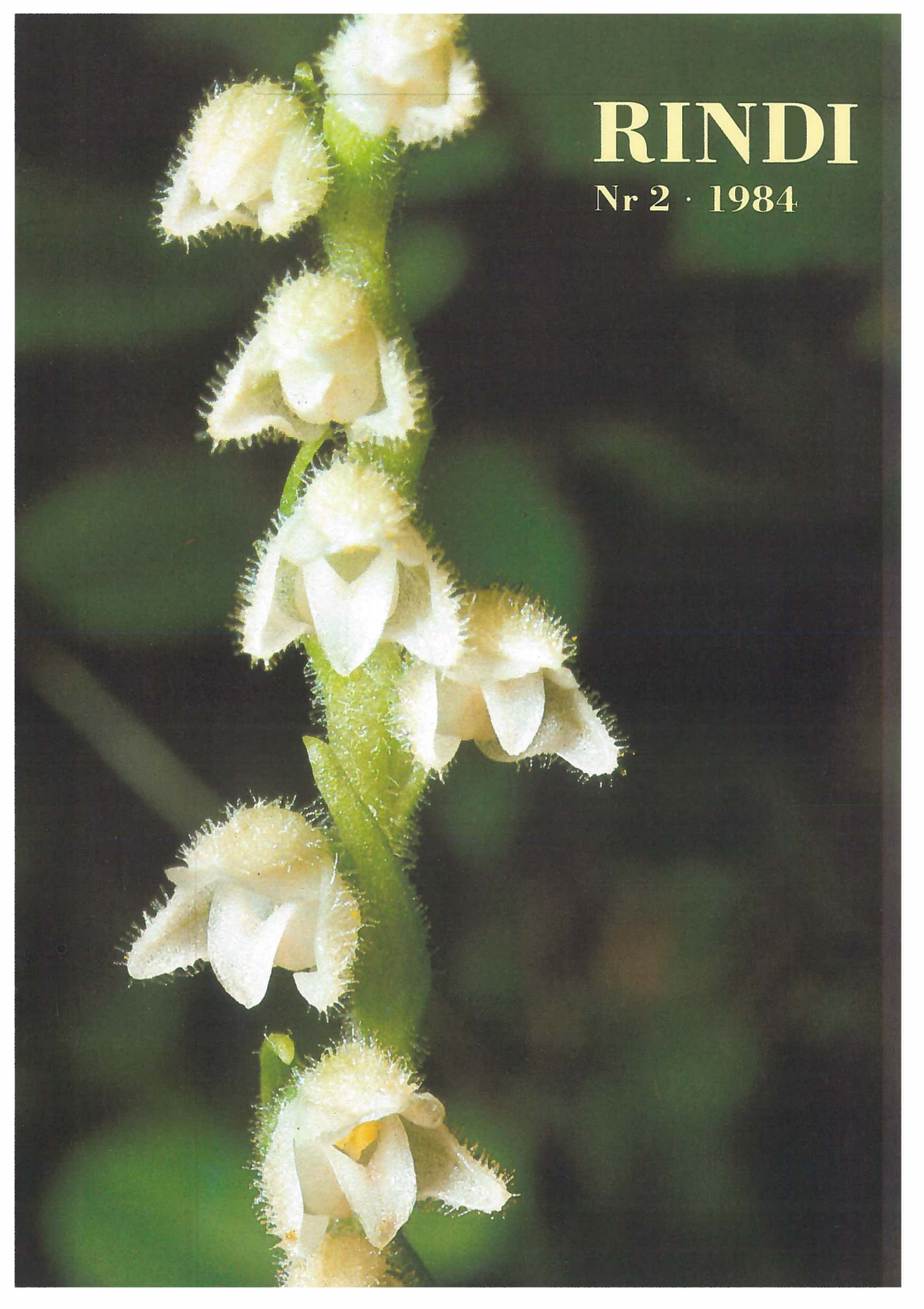

RINDI

Nr 2 · 1984

RINDI

TIDSKRIFT FÖR GOTLÄNDSK BOTANIK

Årgång 4 1984 Nr 2

Utgiven av Gotlands Botaniska Förening

Redaktion:

Stig Högström (red)

Neptung 21, 621 41 Visby

tfn 0498-140 63

Gun Ingmansson

Bangårdsg 10, 621 45 Visby

tfn 0498-713 43

Tidskriften erhålls antingen genom medlemsskap i GBF (35 kr/år) eller genom prenumeration (35 kr/år). Föreningens postgiro är 68 36 66 - 2. Adressen är: Box 1339, 621 24 Visby.

GOTLANDS BOTANISKA FÖRENING

är en sammanslutning av botaniskt intresserade personer. Föreningens ändamål är att utgöra forum för utbyte av erfarenheter och ökade kunskaper inom botanikens olika grenar, att utforska och att verka för skydd och vård av Gotlands flora. Sitt ändamål söker föreningen förverkliga bl a genom sammankomster, kurser och exkursioner.

STYRELSE:

Ordförande	Bo Hammar Line gård, Hörsne 620 24 Dalhem	tfn 0498-370 97
Vice ordförande	Gun Ingmansson Bangårdsgatan 10 621 45 Visby	tfn 0498-713 43
Sekreterare	Ingrid Engquist Niome, Stenkyrka 620 33 Tingstäde	tfn 0498-720 88
Kassör	Bengt Larsson Lummelundsväg Pl 4875 621 41 Visby	tfn 0498-782 18
Övriga	Bo Göran Johansson Levide, Vall 621 93 Visby	tfn 0498-662 04
	Alf Larsson Lothargatan 22 621 58 Visby	tfn 0498-794 55

Adressändringar anmäls till kassören.

Omslagsbild: Knärot *Goodyera repens*

Foto: Bo Göran Johansson

FÄLTVECKAN I JULI 1984

Gun Ingmansson

Fältkursens ledare professor Bengt Jonsell, omgiven av Bengt Larsen, Reidar Danielsson, Stellan Hedgren och Torgny Rosvall. Grogarnsberget 2/7 1984. Foto Bo Hammar

Inventerarnas fältvecka 2-6 juli 1984

Tänk er att en hel vecka få ägna sig åt växter under sakkunnig och trivsam ledning. Tänk er därtill vackert väder, förstärkt frukost varje morgon och sena kvällar med mängder av samlade växter som examineras, diskuteras och pressas. Ja, då har ni GBF:s fältvecka i ett nötskal. Tjugo nöjda deltagare tillbringade alltså första veckan i juli inkvarterade på Lövesta lantbruksskolas elevhem i Roma. Hela dagarna var vi förstas ute i vegetationen, från Hoburgen i söder till Avanåset i norr, för att lära oss mera om öns växtvärld. Professor Bengt Jonsell hade välvilligt ställt upp som ledare. Hans stora erfarenhet av Sveriges flora och hans förmåga att snabbt visa på enkla och viktiga artkaraktärer fick oss deltagare att ständigt flockas kring honom. Tålmodigt besvarade han alla våra frågor. - Hur skiljer man egentligen på nyponros och stenros? - Hur känner man igen vingkantad pimpinell om man stöter på den? - Är det kärrgröe eller sengröe som har sladdriga skott vid basen?

Första dagen tillbringades på Östergarnslandet med start på Grogarnsberget. Alvarkösa hittades där, liksom storven och klofibbla, de bägge sistnämnda i mikroformat. Östkustarv, med sina ofta fyrtaliga blommor, fanns ännu i blom. Stensöta, som inte är vanlig på kalk, hittades under en enbuske, stenbräken växte i en klippsprin-

ga. I Hässle i Herrvik har länsstyrelsen en ogräsåker. Där växte bl a råglost, klätt och nålkörvel. Till allas förvåning hittades alvarkösa mitt i sanden vid Sandviken. Märklig biotop! Första fältdagen avslutades med raggav nära Sjonhem kyrka.

Andra dagen ägnades åt Storsudret med början vid Tubod i Fide. Den fina strandängen genomsöktes, och vi fick bekanta oss bl a med saltört, glasört, brådmålla, strandnarv, segstarr och glesstarr. Den torra sandbacken vid Kvarne i Vamlingbo bjöd på vittätel, vårtätel, sandlusern, strimklöver m m. Mickels grustag i samma socken innehåller det mesta. Eller vad sägs om åkerkösa, sanddådra, piggrö, ullört, fältkrassing, sommarklynne, glansveronika, fliknäva, taggkörvel och sandtrav? I Augstens myr fick vi njuta av hultbräken, som är mycket sällsynt på Gotland. På alvaret nära Muskemyr fanns enblomigt piggrö och rikligt med småtörel. I en åker vid Digrans i Sundre, förskonad från alla jordbrukets bekämpningsmedel, studerade vi bl a åkerkulla, åkermadd, välsk krassing och renkavle.

Den sällsyntaste växten under fältveckan var nog en *kalvnos Misopates orontium* som upptäcktes av Bengt Larsson på en traktörvändplats där vi parkerade bilarna. St Vikare, Viklau 4/7 1984. Foto Bo Hammar

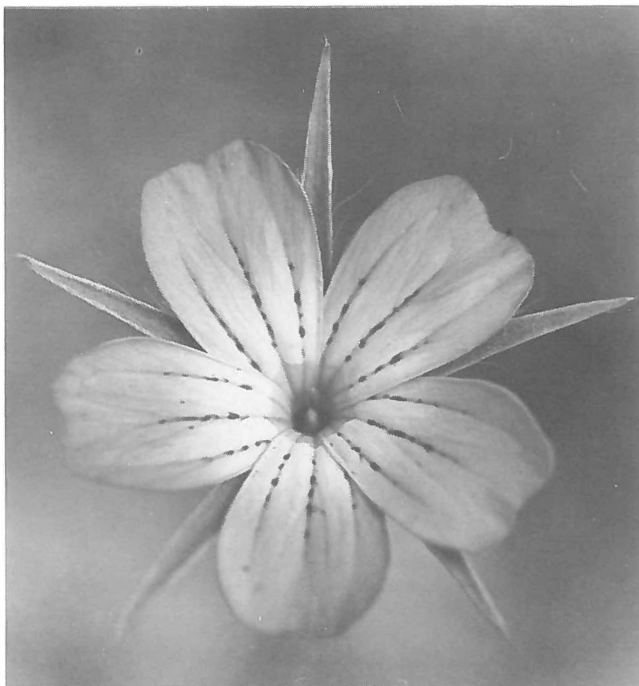

En vackert slingrande skogsbäck med svarthö, sileselhår, sumpnycklar och brun ögontröst. Kvie, Lojsta 5/9 1984. Foto Bo Hammar

Tredje dagen startade i närmiljön, Lövsta bevattningsdamm. Där krattade vi upp grop-, gräs- och gäddnate och vid stranden växte blå-tåg. Det djupa diket vid dammen bjöd på ett par överraskningar i form av pipstäckra och nysört, bägge ovanliga på ön. Vidare till en bland-skog i Viklau, där "alla" lundväxter påträffades: lundelm, lundslok, lundstarr, skogskorn, myska, gotlandsmåra m m. Men dagens sällsyn-taste växter fanns på den traktorvändplats där vi parkerat bilarna: kalvnos och finsk fingerört, ett exemplar av vardera och kanske de enda på Gotland! Floran i en källmyr måste undersökas och det fick bli i Lojsta vid Kvie, där den vackra bäcken slingrar fram mellan svarthö, sileselhår, sumpnycklar och unga exemplar av brunögontröst.

Nästa morgon var vi extra tidigt uppe för att hinna med Fåröfär-jan. Gösta Fähræus tog emot oss vid Broa och guidade oss hela da-

Blomma av klätt
Agrostemma githago
 i en åker vid
 Skär, Fårö 5/7
 1984.
 Foto Bo Hammar

gen. Vi fick se avarönn, rutlåsbräken, kambräken, lundbräken, nordbräken, vippstarr och sjöranunkel, allt i anslutning till världens bostad vid Skär. Alkärren vid Norsta Aura bjöd på spindelblomster, knärot, korallrot, rankstarr och ryl, ganska exklusivt för en gotlänning. Dessutom hittade vi under dagen myggnycklar, granbräken och hultbräken. Den tvåspetsade fingerörten fick avsluta dagens imponerande artlista.

Sista dagen. Nu gällde det att utnyttja tiden. Det fick bli ytterligare en vattenlokal, Prämdammarna i Hörsne med korsandmat, kärrvial, rostnate och långsvingel. Vidare till Bälsalvret där jämtstarr var. gotlandica växte. Ytterligare lundgräs som hässlebrodd, skugglosta och strävlosta hann vi se vid Tjelvars grav i Boge på väg mot veckans sista lokal, Listängarna och Hammarsstranden i Norrlanda. Stenfrö och bunge fick sätta en värdig punkt för en diger växtlista. Under de fem dagarna i fält kommenterade och förevisade Bengt Jonsell drygt 400 arter.

Gun Ingman
 Bangårdsgatan 10
 621 45 Visby

MYGGNYCKLAR *LIPARIS LOESELII* PÅ GOTLAND

Bengt Sturevik & Stig Högström

Myggnycklar *Liparis loeselii* har sedan gammalt haft en av sina pålitligaste förekomster i landet på Gotland. Vi har i föreliggande uppsats funnit att arten har påträffats på närmare 30 lokaler, från Fårö i norr till Sundre i söder.

Myggnycklarna visar emellertid en kraftig tillbakagång inom större delen av sitt utbredningsområde i Europa. Det är ju en fuktighetskrävande orkidé, känslig för dränerande ingrepp. I vissa delar av Danmark har tillbakagången gått så hastigt att den betecknas som drastisk, i 15 av 28 distrikt är den försvunnen. I Belgien och Västtyskland bedöms myggnycklarna vara hotade, i Norge är den troligen nu utgången och i Frankrike har den försvunnit från 10 av 25 departement (Løjtnant & Worsø 1977, Hansen 1981, Nilsson & Gustafsson 1982 och Engel & Jacquet 1983). De svenska lokalerna har starkt reducerats, framförallt i södra Sverige. I Skåne ges myggnycklarna högsta skyddsprioritet bland hotade orkidéarter (Wittzell 1983). Också på Gotland är arten försvunnen från många av de gamla lokalerna.

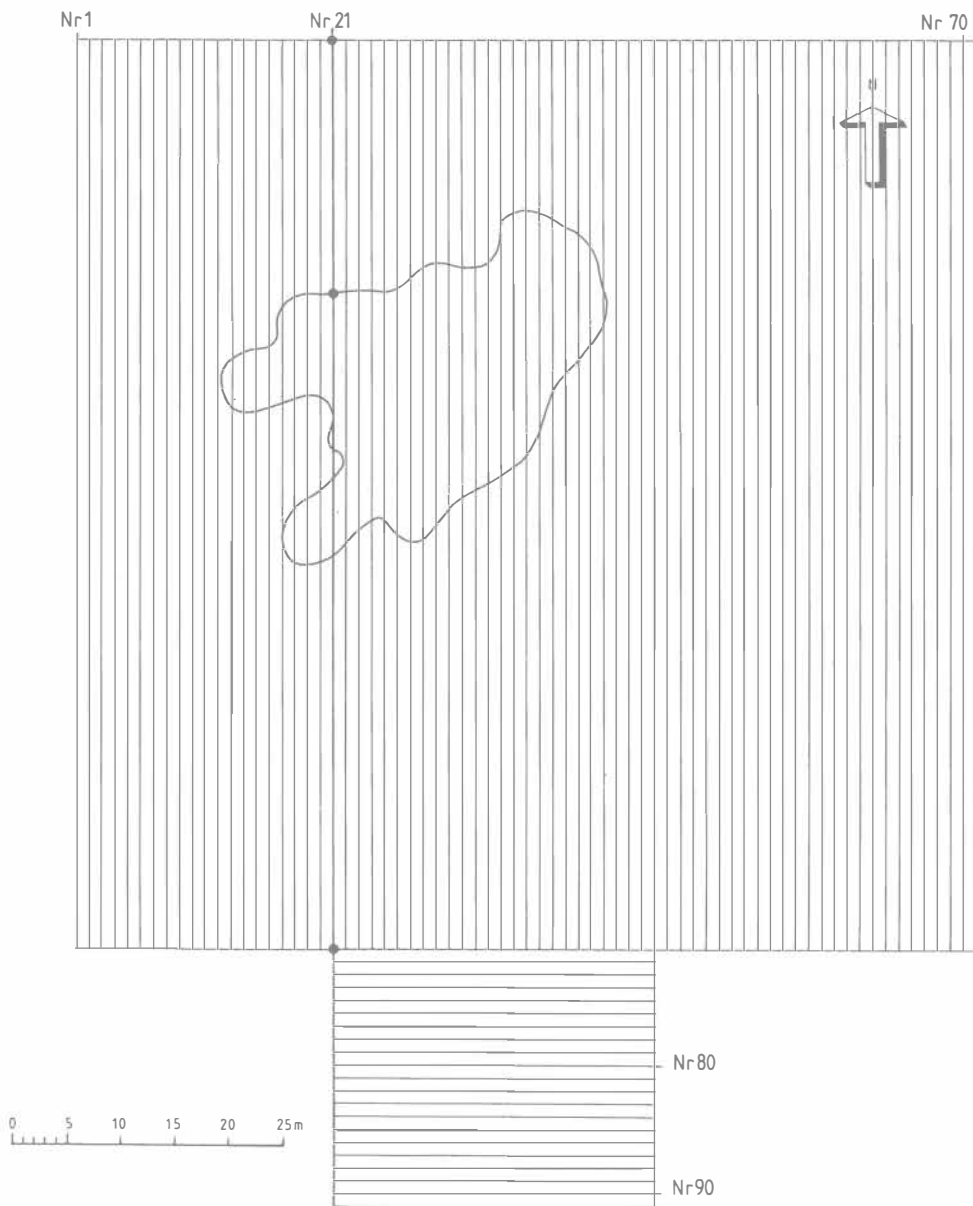
Myggnycklar växande i en tuva av agax, som är en karaktärsväxt på de gotländska myggnyckellokalerna. - Millumträsk augusti 1984.
Foto Stig Högström.

Vi har under några år undersökt artens nuvarande förekomst på ön och också försökt att kartlägga dess tidigare status genom litteratur och herbariegenomgång för att få fram en så god totalbild som möjligt. Den senaste detaljerade sammanställningen är från 1800-talet (Johansson 1897). Utbredningskartor i moderna verk (Hultén 1971, Mossberg & Nilsson 1977) stöder sig fortfarande på dessa föråldrade uppgifter och har t ex med en lokal i Sproge, där arten inte rapporterats sedan 1869 och en vid Juves i Sundre, där sista fyndet gjordes 1752. Också Strømer (1934) har med dessa två lokaler på en utbredningskarta. Utbredningen behandlas endast översiktligt av Rosvall & Pettersson (1951), Ohlsson (1951), Pettersson (1958), Hylander (1965) och Rosvall (1976).

En av inventeringskorridorerna i Millumträsk, 88 m lång och 1,2 m bred. Myggnycklarna växte här bland relativt tät bladvass.
Foto 3/8 1984 Stig Högström

Den mycket rika, nyupptäckta lokalen Millumträsk i den i övrigt utdikade stormyren Elinghemsmyr har vi ägnat speciellt intresse. Vi inventerade den tillsammans under 21 timmar den 30/7, 3/8 och 8/8 1984, dvs under 42 mantimmar. Vi spände upp två 88 m långa linor på ett avstånd av 1,2 m från varandra tvärs över träsket i nord-sydlig riktning. Sammanlagt 70 sådana långsmala avsnitt etablerades och genomsköts. De kompletterades med 20 kortare avsnitt à 30 m i öst-västlig riktning söder om huvudområdet, där vi i efterhand hade upptäckt en förekomst - något oväntat i relativt hög vass. Tre stycken 30 cm långa armeringsjärn har nedsatts under markytan, markerande den västra kanten av avsnitt 21. Vid en uppföljande inventering kan dessa fixpunkter lokaliseras med en metalldetektor. En kartskiss över området har gjorts upp med stor hjälp av lantmätteriingeniör Bo Stenberg. På kartan (figur 1) har den öppna blekeytan i träskets centrum inmätts och de 90 räkningskorridorerna inlagts liksom de tre fixpunkterna. Delresultaten av räkningarna redovisas i en tabell (tabell 1).

Figur 1. Kartskiss över Millumträsk med blekeytans konturer utritade i träskets centrala del och de 90 räkningskorridorerna samt de tre fixpunkterna vid linje 21 (se texten).

Tabell 1. Fördelningen av 8.298 ex myggnycklar i Millumträsk, räknade i juli-augusti 1984. Vart och ett av de 90 avsnitten är 1,2 m brett och i huvudavsnittet (område 1-70) 88 m långa, i södra avsnittet (område 71-90) 30 m långa.

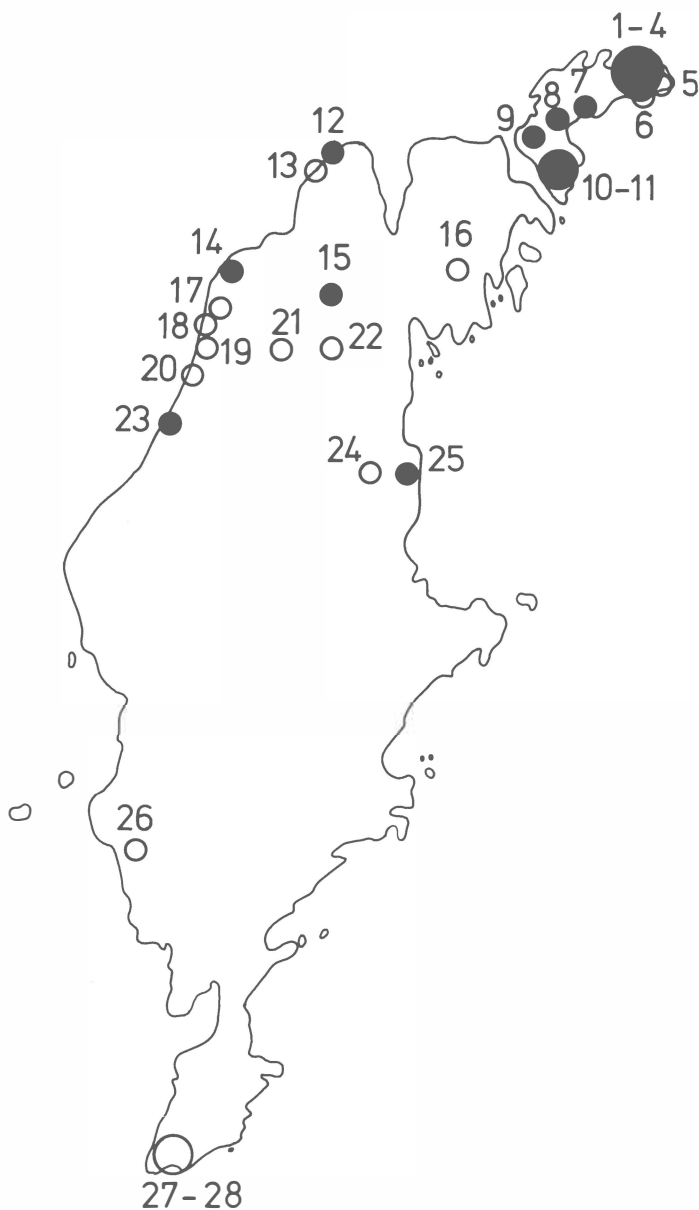
Av- snitt	1-10	11-20	21-30	31-40	41-50	51-60	61-70	71-80	81-90
1	0	59	52	104	87	309	132	89	68
2	2	24	40	328	103	250	171	39	47
3	3	14	3	421	202	166	186	45	78
4	4	24	22	285	279	53	55	88	50
5	9	8	8	263	216	30	45	92	15
6	9	23	86	128	268	52	17	158	39
7	10	79	127	85	256	40	12	175	11
8	16	25	129	15	257	3	1	124	0
9	77	29	130	31	389	59	4	72	0
10	50	88	132	145	289	71	0	19	0

Resultat

Resultatet av vårt fältarbete och våra litteratur- och herbariestudier redovisas i en lokalförteckning (bilaga 1) och på en utbredningskarta (figur 2). Som framgår av förteckningen finns myggnycklar idag på 14 lokaler på Gotland, varav 13 spontana och en etablerad genom inplantering, den senare vid Storsund i Gothen, där en av tre planterade myggnycklar klarat sig och förökats till 25 ex på ett decennium. Dagens lokaler är alla belägna på norra Gotland, med en koncentration till Fårö (9 lokaler) och med den sydligaste i Visby. Den senare, vid Snäckgårdet norr om stan, upptäcktes av O.A. Westöö 1854 och är den enda av de gamla klassiska lokalerna som finns kvar. 13 av dagens *Liparis*-lokaler hyser endast ett mindre antal myggnycklar. De håller tillsammans ungefär 400 ex, varierande från ca 10 ex till ca 160 ex på de olika lokalerna. Den 14:e lokalen är den enormt rika Millumträsk med 8.300 ex.

Myggnycklarna har försvunnit från 14 lokaler på Gotland. 8 av dessa är klassiska 1800-talslokaler, som besökts av flera generationer botanister. Det är lokaler som Fardumeträsk, Martebomyr och Tingstädeträsk. Orsakerna till att myggnycklarna har slagits ut är i en del fall helt klara: växtplatsen har genom vattenståndshöjning satts under vatten (Tingstädeträsk), våtmarken har utdikats och torrlagts (Pilmyr, Martebomyr). I andra fall är orsaken kanske något mer svårfunnen, t ex för Måssingskärr och kanske också för Kärret vid Ava: igenväxning p g a upphört bete?, för Fardumeträsk: sänkning av vattenståndet samt upphört bete och upphörd slätter?, för den sydligaste Hall-lokalen: igenväxning, trots kontinuerligt bete?, för Nyhamn och kanske också Etebols och Själsö: dränering i samband med bebyggelse och för Linamyrs: igenväxning p g av övergödning? Lokal 26, "Sproge", vet vi inte den exakta belägenheten av, och för de båda Sundre-lokalerna har vi inte ens en gissning att komma med om orsakerna till att det inte längre finns några myggnycklar där.

Utöver dessa 28 redovisade förekomster har vi fått uppgifter, som vi inte anser vara helt styrkta och som vi därför inte medtar i vår redovisning.

Figur 2. Karta över de gotländska myggnyckellokalerna, dels sådana som finns kvar idag (fylld cirkel) och dels utgånga lokaler (ofylld cirkel). Den största lokalen avser fyra lokaler, mellanstor cirkel två lokaler och den minsta cirkeln en lokal.

Bengt Pettersson (1958) anger två ståndortstyper för myggnycklarna på Gotland: gungflyn och källmyrar. Enligt den av Pettersson givna definitionen av källmyrar (på sid 46) kan vi beteckna 4 av dagens myggnyckelförekomster som växande i källmyrar: 12, 13, 14 och 23. Dessutom är den inplanterade förekomsten belägen i en källmyr.

Den andra av Pettersson uppgivna ståndorten, gungflyet (definierad enligt Norrlin 1871), kan vi inte finna vid någon nutida lokal. Myggnycklarna i Mölnorträsk, som Pettersson hänförde till gungfly, har mycket snabbt utvecklats till ett fastare underlag, huvudsakligen beväxt med ag och inslag av bladvass, sälgräs och tall. Av de försvunna lokalerna beskrivs flera som gungflyn: 16, 21, 22 och 24. Om lokal 26 var belägen vid Mästermyr är det möjligt att också den utgjordes av gungfly.

Merparten av de nutida förekomsterna av myggnycklar kan inte inordnas under ståndorterna gungflyn eller källmyrar. Lokalerna 2-4 utgörs av kärr där grundvattnet dämats upp av omgivande dynryggar. Lokal 1 och 9 är kärrområden som uppkommit i svackbildningar i mariken. Lokalerna 7, 10 och 11 är belägna på fastmark, gränsande till agträsk. En gemensam faktor för dessa lokaler är att rörligt grundvatten finns nära markytan, kommande från högre liggande omgivning, således närbesläktad med källmyrarna, men saknar deras tuvbildning och öppna rännilar.

Lokal 15 kan beskrivas som ett träsk vars omgivningar starkt påverkats av dikning. En igenväxning förefaller ha skett från stränderna mot centrum, en process som troligen fortskrider, varför den fortsatta utvecklingen här är av synnerligt intresse för forståelsen av artens ekologi.

Den noggranna inventeringen av Millumträsk resulterade också i intressanta ekologiska iakttagelser avseende fertilitet, fruktsättning, skottbildning m m. Vi redovisar inte dessa resultat inom ramen för denna uppsats, utan avser att återkomma med dessa efter ytterligare autekologiska studier.

Slutord

Sandemarkärren vid Dalarö i Sörmland hänförs, med sin 3.000 - 4.000 ex, till en av landets och Europas största myggnyckelförekomster (Gustafsson 1974, Nilsson & Gustafsson 1982, Hansson 1984). Millumträsk på Gotland, med över 8.000 ex, är uppenbarligen en av de främsta myggnyckelförekomsterna överhuvudtaget som är kända. Genom vår noggranna inventering har vi dock kanske kommit ganska nära det verkliga antalet myggnyckelindivider, under det att uppgifterna från andra stora lokaler troligen är mera uppskattningar, vilka ofta tenderar att bli för låga. Noggranna inventeringar på dessa lokaler kan kanske resultera i avsevärt högre siffror.

Genom växtplatsförändringar både av naturlig art och genom mänskliga ingrepp är arten hotad på nästan varje växtplats. På många lokaler pågår naturlig uttorkning med tilltagande igenväxning som följd. Igenväxningen påskyndas om lokalen inte är betad eller om betet upphör. Även ett för kraftigt bete kan vara ödeläggande för myggnycklarna, t ex ett intensivt fårbyte (jfr Wittzell 1983, sid 22). Utdikning och dränering är utan tvekan största hotet mot myggnycklarna. Grävning av avlopp m m i samband med bebyggelse är ofta fullt tillräckligt för att rubba vattenbalansen till myggnycklarnas nackdel.

Med tanke på myggnycklarnas tillbakagång både i Europa och i Sverige är det nödvändigt att insatser görs för att säkra artens

Myggnycklar
i Millumträsk
15/7 1984.
Foto Bo Hammar

framtida existens. För Gotlands del borde ett skydd av samtliga växtplatser vara en självklar grund för detta arbete. Fördjupade kunskaper i artens ekologi är en annan viktig förutsättning för ett framgångsrikt resultat.

I en rapport från Projekt Linné (Nilsson & Gustafsson 1982) framhålls just att hotet mot arten utgörs av växtplatsförändringar och att naturreservat med välanpassade skötselplaner är den enda effektiva skyddsåtgärden. Flera bör avsättas, bl a på Gotland. - Idag är 3 av 14 lokaler skyddade, lokalerna 12, 15 och 25. - Projekt Linné-rapporten avslutas med att framhålla att våtmarker av den typ som denna växt trivs i börjar bli mycket ovanliga i vårt land.

Bilaga 1.

De gotländska lokalerna för myggnycklar *Liparis loeselii*.

Kvantitativa uppgifter från åren 1981, 1982, 1983 och 1984 har insamlats av Bengt Sturevik (om ej annat anges).

1. Kärr vid Fifang, Fårö

Ett litet kärr med jämn vattenföring utan synlig tillrinning. Kärrret vilar på sandigt underlag och är betat av storkreatur. Kärrrets norra kant genomskärs av en bilväg. Denna del av kärrret är även skild från det övriga området genom stängsel. På grund av detta har kärrret här kommit att bli obetat med stark igenväxning som följd. Myggnycklarna är numera försvunna från denna del. Kärrrets centrala del domineras av ag som omges av en bård med öppet vatten. Därefter följer en omkring 20 m bred strandzon. Myggnycklarna växer dels i strandzonen dels inne bland agen. Övriga följeväxter: slätterblomma, kärrlilja, axag, kärrknipprot, honungsblomster, ängsnycklar och brunmossor. Förekomsten av myggnycklar förefaller att vara stabil: 41 ex 1981, 53 ex 1982, 38 ex 1983 och 50 ex 1984.

Lokalen är sedan länge känd i botanikkretsar. Lokalen avser lokal (2) på Fårö hos Nilsson & Gustafsson (1982) enligt muntligt meddelande från Gösta Fåhræus: först iakttagen 1961, vissa år mycket sparsam, ej funnen 1976. Enligt Pettersson (1971): ett rikt bestånd av myggnycklar i kärren innanför strandområde vid Fifang.

2. Kärr vid Nordermorarna, väster om vägen, Fårö

Blött kalkpåverkat kärr på sandigt underlag. Kärrret ingår i en långsmal kärrkedja väster om landsvägen från Skär till Holm (eller Avanäs, som gårdarna benämns på topografiska kartan). Denna kärrkedja har liksom en serie av andra liknande kärrkedjor i detta område (t ex lokal 3-4) antagligen uppkommit genom att dynryggar dämt upp grundvattnet, vilket dock är så kalkrikt, att många av kärren domineras av ag och flera andra kalkälskande arter (Pettersson 1971). Förutom den dominerande agen förekommer i dessa kärr inslag av enstaka martallar och mot kanterna tillkommer sälq och klibbal. Myggnycklarna växer på brunmossetuvor med inslag av aq, Carexarter, kärrknipprot och ängsnycklar. Lokalen är obetad. 1984 räknades 37 ex. Lokalen är meddelad av Gösta Fåhræus och av honom känd sedan 1960-talet.

3-4. Kärr vid Nordermorarna, öster om vägen, Fårö

Blött kalkpåverkat kärr på sandigt underlag. Kärrret ingår i en långsmal kärrkedja som sträcker sig, parallellt med föregående lokal, öster om landsvägen Skär-Holm. Lokalen är obetad. Myggnycklarna växer dels i kärrrets norra del (lokal 3), dels i dess södra del (lokal 4) 400 m söder om lokal 3. Växtbetingelserna är liknande de för lokal 2. Lokal 3 är känd av Gösta Fåhræus sedan 1965, 2 ex 20/7. År 1984 sågs 7 ex. Lokal 4 upptäcktes 1984 (Bengt Sturevik), då 13 ex räknades. Lokal 4 är delvis hotad genom att avfallsmassor tömts i kärrret.

5. Mässingskärr, Fårö

I det numera starkt igenvuxna Mässingskärr lär tidigare ha funnits myggnycklar (Landin & Brusewitz 1982). Myggnycklarna har på senare år inte kunnat återfinnas. Kärrrets idag mycket täta vegetation förefaller mindre lämplig för arten.

refaller mindre lämplig för arten.

6. Kärr vid Ava, Fårö

En gammal litteraturuppgift finns hos Eisen & Stuxberg (1869): "kärr nära Ava (Stud. Iverus)". Samma lokal åsyftas troligen av Zetterstedt (1874), som påträffade myggnycklar 1872 i ett kärr vid Ava. Lokalen är inte senare återfunnen.

7. Alnäsaträsk, Fårö

Myggnycklarna växer vid träskets östra strand på fast underlag. Markytan är svagt sluttande med ständig tillförsel av vatten från ovan liggande marker. Lokalen är betad av storkreatur. Följearter: slätterblomma, kärrlilja, axag, kärrknipprot, ängsnycklar och brunmossor.

9 ex 1971, 208 ex 1972 och 10 ex 1973, kvar längs ena kanten. Lokalen var harvad, för att ge bättre bete för tamgäss (Bengt Larsson muntl.). Lokalen motsvarar lokal (1) på Fårö hos Nilsson & Gustafsson (1982): ca 50 ex 1975. År 1982 51 ex, 1983 13 ex (frostska-dor) och 1984 8 ex (frostska-dor). Ett annat hot mot lokalen är havningen är de sänkningar som har gjorts av själva träsket. Lokalen omnämns av Ohlsson (1968) som en av tre lokaler på Fårö.

8. Mölnorträsk, Fårö

Enstaka exemplar växer i ett agområde i träskets nordvästra del. Myggnycklarna växer bland tämligen tätvuxen ag med inslag av tall, sälg och starr. Övriga följeväxter: storsileshår, kråklöver, vattenklöver, axag, ängsnycklar och brunmossor. Lokalen är numera o-betad. Förr bedrevs här också myrslätter. 1984 räknades 12 ex, var-av ett mycket kraftigt med 20 blommor. Bengt Pettersson (1958) an-för myggnycklarna växande på gungflytorv. Sedan dess förefaller en igenväxning ha skett, så att underlaget idag är betydligt fastare.

9. Kärr vid Austeränge, Fårö

Blött kärr i betad omgivning där även slätter bedrivs. Kärrret är delvis dikat. Vegetationen karaktäriseras av ett centralparti med tätvuxen ag omgivet av öppnare partier med tuvor av axag och brunmossor. På några av dessa tuvor upptäcktes 7 ex 1984 (Bengt Sturevik). Övriga följeväxter: vattenklöver, kärrknipprot och ängsnyck-lar.

10-11. Limmorträsk, Fårö

Två lokaler på fast underlag vid träskets östra strand, en i norra delen och en i den södra. Myggnycklarna växer här under liknande betingelser som vid Alnäsaträsk. Lokalerne är periodvis betade av får. Vid den södra förekomsten räknades 8 ex 1984 och vid den norra 7 ex. Följeväxter: storsileshår, tätört, kärrlilja, axag, kärrknipp-rot, ängsnycklar, flugblomster och brunmossor. Gösta Fähræus såg myggnycklar öster om Limmorträsk 1960. Vid närmare inventering som-maren 1984 visade sig förekomsten vara fördelad på två lokaler.

12. Kärr vid Grönbjårsstrand, Hall

Källkärr som löper parallelt med havsstranden på drygt 100 m av-stånd. Kärrbäckenet har utbildats genom en av strandvallarna natur-lig invallning och uppdämning av vatten från ovanför liggande käl-lor. Kärrret består av ett bötare parti i öster och ett något torra-re i väster, det senare närmast en aqvät. Ett stängsel avdelar de

båda områdena, som båda betas av storkreatur. Sommaren 1984 betades dock bara den västra delen. Myggnycklarna är talrikast i denna del. Följeväxter: storsileshår, vattenklöver, tätört, kärllilja, ag, ax-ag, kärrknipprot, honungsblomster, ängsnycklar, sumpnycklar och brunmossor. 1973 och 1974: ett par tiotal ex (Nilsson & Gustafsson 1982) (avser uppenbarligen endast den östra delen), 1982: 23 ex (endast östra delen räknad), 1983: 157 ex (varav 17 ex i öster, 140 ex i väster) och 1984: 75 ex (varav 18 ex i öster, 57 ex i väster). Sernander (1941) omnämner myggnycklarna från området och lokalen beskrivs utförligt av Pettersson (1958), som under flera år påträffat myggnycklar i enstaka exemplar. Lokalen i väster är meddelad av Mats Nilsson.

13. Agmyrar 800 m sydväst om föregående lokal, Hall

Rosvall (1976) meddelar att han fann myggnycklar i små agmyrar för 20 år sedan, men nu inte har kunnat återfinna dem där. Agen har nu trängt långt upp på stranden och täcker helt de tuvor där myggnycklarna växte. En uppgift hos Ederlöf & Larsson (1971) avser, av karthänvisning (sid 9) att döma, troligen denna lokal.

14. Källmyr, Lummelunda

Obetad källmyr 200 m väster om skjutbanan i Stenkyrka. Myggnycklarna förekommer här mycket sparsamt, vissa år har inte något ex. kunnat påträffas trots intensivt letande. Förekomsten upptäcktes 1972 (Stig Högström). Följeväxter: storsileshår, fjälltätört, kärllilja, axag, kärrknipprot, luktsporre, ängsnycklar, sumpnycklar och brunmossor. 3 ex 1973 (Bengt Larsson muntl); ca 10 ex 1974 (Nilsson & Gustafsson 1982), 0 ex 1982, 0 ex 1983 och 5 ex 1984.

15. Millumträsk, Tingstäde

En relativt opåverkad del av den i övrigt helt torrlagda Elinghemsmyr. Lokalen beskriven i förra numret av Rindi (Högström 1984a). Myggnycklarna växer i träskets centrala del. Dominerande följeväxter är bladvass, knappag och axag, i vissa delar även blåtåtel och ag. Bland andra följeväxter märks: storsileshår, bunögontröst, tätört och ängsnycklar. Enstaka exemplar växer även i ren kalkbleke. Vid vår gemensamma noggranna räkning 1984 fann vi 8.298 ex. Lokalen upptäcktes först 1982 (Pettersson 1982). Området är obetat.

16. Fardume träsk, Hellvi/Rute

En klassisk myggnyckellokal som levererat åtskilliga herbarieexemplar till såväl offentliga som privata samlingar är holmarna i Fardumeträsk. J.P. Rosén upptäckte lokalen under sina resor 1816-1818 (Wahlenberg 1821) och den återkommer sedan i rapporter under hela 1800-talet, men är ej uppgiven från 1900-talet. I de botaniska skildringarna från förra seklet kan man följa artens successiva tillbakagång. C.F. Nyman (1842) rapporterar: "På holmarna samlades den rara *Liparis Loeselii*. " Drygt trettio år senare skriver J.E. Zetterstedt (1874): "Den ödsliga Storholmen i Fardume träsk besöktes, men utbytet blef ringa". Den noggranne R. Sernander noterar vid en inventering av Storholmen endast ett sterilt exemplar (Sernander 1894). Som följeväxter anger Sernander: blodrot, brakved, tranbär, sumpmåra, skogsolvon, brunven, nålstarr och hirsstarr. R. Matsson (1895) skriver i sina Botaniska reseanteckningar: "På holmarne i Fardume-träsk sökte jag efter de härifrån uppgifna *Liparis Loeselii* samt *Malaxis* och *monophyllos*, men påträffade ingendera". I Riksmuseets samlingar finns herbarieexemplar från 1829 5 ex, 1840 3 ex (C.F. Ny-

man), 1948 5 ex (C.M. Nyman), 1879 4 ex (Carl Lindman), 1879 3 ex (Sten Lewenhaupt) och slutligen 1888 3 ex (A. Cleve). I Visby herbarium finns kollektioner från 1840 1 ex (O.A. Westöö) och 1870 3 ex (N. Molér).

C.G.G. Hilfeling (1800) uppger i sin resejournal att slåtter bedrevs på Storholmen - tänkbart är även att ön vid denna tid betades. Den i senare tid upphörda slåttern kan ha medverkat till myggnycklarnas försvinnande från Fardumeträsks holmar. En i slutet av 1800-talet företagen sänkning på 1/2 - 1 meter (Sernander 1941:71, Pettersson 1958:229) är en annan faktor som också kan ha påverkat myggnycklarna negativt.

17. Nyhamn, Lummelunda

I tallskogen ovanför Nyhamns fiskeläge finns några smärre källmyrar. En av E.Th. Fries (1920) uppgiven lokal vid Nyhamn avser troligen någon av dessa småmyrar. Flera av dessa är idag påverkade av dikning och dränering i samband med bebyggelse. Myggnycklarna har här inte kunnat återfinnas. I Riksmuseets samlingar finns en kollektion: Lummelunda, Nyhamn, 1920 5 ex (E.Th. Fries).

18. Myrstråk nedanför Etebols, Lummelunda

Från en kedja av småmyrar mellan Nyhamn och Lummelunds bruk finns flera kollektioner i Riksmuseets samlingar. Dessa myrar är numera nästan alla mer eller mindre påverkade av dränering och dikning. Myggnycklarna har inte kunnat återfinnas här. Helt otänkbart är det dock inte att de trots allt ännu kan finnas kvar, då blöta myrpartier med t ex axag och sumpnycklar finns. Herbariekollektioner i Riksmuseets samlingar: nedom Etebols, 1919 5 ex (E.Th. Fries), Etebols 1921 3 ex (Albin J. Berggren), norr om Lummelunds bruk 1921 4 ex (A.L. Segerström) och kärr nedanför Dr Fries villa 1925 5 ex (Bror Nilsson). Dr Fries villa är idag friluftsanläggningen Kinnerstugan (Gerd Smittérberg muntl).

19. Pilmyr, Väskinde

Denna lokal har rapporterats av M.M. Floderus, som gjort resor till Gotland 1855 och 1857 (Johansson 1897). Pilmyr är idag till stor del utdikad. Myggnycklarna har inte kunnat återfinnas.

20. Sjålsö, Väskinde

I Visby herbarium förvars två kollektioner från Sjålsö, insamlade av O.A. Westöö: 1855 12 ex och 1857 1 ex. Hos Cederwald (1867), Eisen & Stuxberg (1869) och Johansson (1897) återfinns lokaluppgifter från Sjålsö. I området finns idag sankmarker, ofta utbildade som källkärr, men delvis påverkade av utgrävning. Trots detta är området relativt opåverkat och hyser fortfarande bestånd av kalkkärrväxter som fjälltätört och axag. Myggnycklarna har inte återfunnits, men har vissa förutsättningar att finnas kvar.

21. Martebomyr, Lummelunda

Lokalen uppges första gången av Rosén från dennes resor 1816-1818 (Wahlenberg 1821). Lokalen beskrivs av O.A. Westöö i dennes publicerade handskrift: "på dyarna i Martebomyr åt Lummelunda sidan". Ett herbarieark finns på Riksmuseet: 1844 8 ex (Doct. Klingemann). Förekomsten har inte återfunnits, troligen förstörd genom de vid 1800-talets senare hälft företagna utdikningarna.

22. Tingstädeträsk

Påträffad av Johansson (1897, s 31) på en holme sydväst om Durholmen, vilken endast utgörs av gungflyn, omgivna av ag och vass. Av 40-50 följearter anföras: ängsbräsma, storsileshår, kärrsilja, vattenklöver, vattenmåra, dybladådra, blååtåtel, tagelsäv, vitag, axag, trindstarr, hirsstarr och dystarr. Beläggsexemplar i Visby herbarium: 1898 2 ex (J. Smedberg). Lokalen är idag förstörd genom vattenhöjning.

23. Snäckgården, Visby

Blöt källmyr med ständig tillförsel av vatten från den ovanliggande kalkklinten. Myggnäcklarna växer i källmyrens norra kant, intill en gångstig. Följeväxter: storsileshår, vattenklöver, kärrlilja, axag, kärrknipprot, ängsnäcklar, sumpnäcklar och brunmossor.

Lokalen uppges första gången av O.A. Westöö i dennes handskrivna flora från 1850-talet. Lokalen återges också av Cederwald (1867), Eisen & Stuxberg (1869) och Johansson (1897), även observerad av den senare. I början av 1900-talet rapporterades den som utrotad (Hamner 1905). Förekomsten återupptäcktes 1976 (Barbro Lindberg muntl). 1984 räknades 11 ex. Beläggsexemplar i Riksmuseet: 1899 2 ex (Walter Larsson), 1903 7 ex (Carl Lundin), 1907 2 ex (John W. Hamner) och 1908 2 ex (E.Th. Fries). Beläggsexemplar i Visby herbarium: 1854 1 ex (O.A. Westöö), 1858 2 ex (Westöö), 1895 2 ex (Josef Hägg) och 1922 2 ex (Sven Norrby-Söderström).

24. Råbyträsk i Linamyra, Gothen

Uppges av Ohlsson (1951, 1961). Myggnäcklarna växte på gungfly bland vattenklöver, gäddnate och igelknopp. De försvann redan före 1947 års utdikning, troligen på grund av igenväxning med bladavväx (Ohlsson 1951). Lokalen är idag helt förstörd av utdikning och uppodling.

25. Storsund, Gothen

I samband med uppharvningen av Alnäslokalen 1973 tillvaratogs 3 ex som planterades ut i en källmyr vid Storsund. Två av exemplaren har inte på senare år kunnat återfinnas. Det tredje exemplaret har vegetativt och genom fröspridning ökat till ett bestånd på 25 individ, varav tre blommade 1984. Beståndet har under flera år drabbats av frostsador. Följeväxter: rundsileshår, storsileshår, kärrlilja, axag, kärrknipprot, ängsnäcklar, sumpnäcklar och brunmossor. År 1982 17 ex, 1983, 21 ex och 1984 25 ex.

26. Spöge

Uppges av Eisen & Stuxberg (1869). Lokalen har inte närmare kunnat fastställas, men kan ha varit belägen i Mästermyra och har i så fall säkerligen blivit förstörd i samband med myrens utdikning i början av 1900-talet.

27. Juves, Sundre

Myggnäcklar har insamlats av P.J. Bergius under dennes resa på Gotland 1752 och återges av Wahlenberg (1821): "in palude ad Djufves prope Hoburgen, secundum Bergii Herbarium". I området finns fortfarande öppna, betade och blöta kärrängar, som förefaller vara utmärkta myggnäckelbiotoper. Arten har här under flera år eftersökts utan resultat.

28. Skoge, Sundre

Ett 20-tal exemplar sågs 1957 och 1958 av Björn Klevemark vid en källa sydväst om jaktstugan, Skoge (Högström 1984b). Arten har senare inte återfunnits. Även här finns rika sankmarker, betade av storkreatur, med till synes goda förutsättningar för arten.

Litteratur

- Cederwald, G. von. 1867: Strödda bidrag till Skandinavians flora.
- Botaniska Notiser, s 162-176
- Ederlöf, B. & Larsson, K. 1971: Ekologisk inventering av Hall-Hang-varreservatet på Gotland. Stencil.
- Engel, R. & Jacquet, P. 1983: Die Verbreitung Der Orchideen Frankreich. - Mitt Bl Arb.schr Heim Orch Baden-Württ 15, 2:227-291
- Eisen, G. & Stuxberg, A. 1869: Gotlands fanerogamer och thallogamer. Uppsala
- Fries, E.Th. 1920: Några gotländska växtlokaler. - Sv Bot Tidskr 14, s 343
- Gustafsson, L-Å. 1974: Stockholmstraktens förnämsta rikkärr. - Fauna och Flora 69
- Hamner, J.W. 1905: Reseberättelse från apotekaresocietetens stipendiat. - Svensk farm tidskr, s 384
- Hansen, K. 1981: Dansk feltflora. Viborg
- Hansson, S. 1984: Orkideer i storstadens närhet. - Sveriges Natur 75:4:26-28
- Hilfeling, C.G.G. 1800: Gotländsk resejournal. Handskrift i Kungl biblioteket
- Hultén, E. 1971: Atlas över växternas utbredning i Norden. Andra uppl. Stockholm
- Hylander, N. 1965: Nordisk kärlväxtflora, II. Stockholm
- Högström, S. 1984a: Millumträsk. - Rindi 4:9-14
- Högström, S. 1984b: Orkideer i Sundre. - Rindi 4:23-40
- Johansson, K. 1897: Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi. KVA Handl N F 29:1. Stockholm
- Landin, B-O. & Brusewitz, G. 1982: Naturvandringar på Fårö. Stockholm
- Løjtnant, B. & Worsø, E. 1977: Foreløbig status over den danske flora. Aarhus
- Matsson, R. 1895: Botaniska reseanteckningar från Gotland, Öland och Småland 1893 och 1894. KVA Handl Bd 21 Afd III Nr 8
- Mossberg, B. & Nilsson, S. 1977: Nordens orkidéer. Stockholm
- Nilsson, Ö. & Gustafsson, L-Å. 1982: Projekt Linné rapporterar 121-132. - Sv Bot Tidskr 76:138-140
- Norrlin, J.P. 1871: Bidrag till sydöstra Tavastlands flora. Not Sällsk F Fl Fenn Förh 11
- Nyman, C.F. 1842: Bidrag till Gotlands Flora. KVA Handl f 1840

- Ohlsson, A. 1951: Svenska orkidéer. Stockholm
- Ohlsson, A. 1961: Lina myr. Stockholm
- Ohlsson, A. 1968: Från träsk och fågelmyr. Norrköping
- Pettersson, B. 1958: Dynamik och konstans i Gotlands flora och vegetation. Acta Phytogeogr Suecica 40. Uppsala
- Pettersson, B. 1971: Översiktsplan för Gotlandskusten. Växtlighet och landskapsbild. Visby
- Pettersson, L-Å. 1982: Gulyxne (myggnycklar) *Liparis Loeselii*. Ur: Floristiska notiser. - Rindi 2:2:22
- Rosvall, S. & Pettersson, B. 1951: Gotlands orkidéer. Stockholm
- Rosvall, S. 1976: Fagningros och jordsyren. Södertälje
- Sernander, R. 1894: Studier över den gotländska vegetationens utvecklingshistoria. Uppsala
- Sernander, R. 1941: Gotlands kvarlevande myrar och träsk. Stockholm
- Strømer, P. 1934: Two New Localities in Norway of *Liparis Loeselii* (L.) Rich. - Nyt Mag. f. Naturv. B LXXV
- Wahlenberg, G. 1821: Gothlandiæ plantæ rariores annis 1816, 1817 et 1818 detectæ a Joh. Petr. Rosén. N. Acta Reg. Soc. Scient. Uppsala, 8
- Westöö, O.A. 1852: Sockenflora. Handskrift. Avskrift gjord 1860 av J.P. Danielsson. Länsbiblioteket i Visby
- Wittzell, H. 1983: Hotade orkidearter i Skåne. Länsstyrelserna i Kristianstad och Malmöhus län.
- Zetterstedt, J.E. 1874: Botaniska exkursioner på Gotland 1872. - Botaniska Notiser

Bengt Sturevik
Prästgården, Rute
620 34 LÄRBRO

Stig Högström
Neptungatan 21
621 41 VISBY

Myggnycklar.
Teckning av
Cilla Engström

LUDDVÄRLÖK I STÅNGA

Bo Göran Johansson & Bengt Larsson

Luddvärlöken *Gagea arvensis* är en av Sveriges mera sällsynta växter. Den har haft sin huvudsakliga förekomst i Skåne. Från Gotland har den varit känd från två orter, Visby och Stånga. I en rapport från Projekt Linné (Nilsson & Gustavsson 1977) rapporterades från hela landet bara 3 blommande ex från Trelleborg. Arten bedömdes som utdöende i Sverige. Noggrannare efterforskningar i Skåne visade dock att läget inte var så allvarligt (Friheden & Jönsson 1980).

K. Johansson (1897) anger luddvärlök från Stånga "ganska ymnigt" och från Visby, 1 km österut utmed Endreväg. I Visby samlades den så sent som 1923 (Stjerna-Pooth 1982), dock utan närmare lokalan-

Luddvärlök *Gagea arvensis* vid Stånga kyrka, maj 1984. Foto Bo Hammar

givelse. På senare tid har den bara observerats från Visby botaniska trädgård 1977, troligen förvildad från odling. Från denna lokal har den dock försvunnit i samband med arkeologiska utgrävningar (Nordin 1981).

I maj 1982 återupptäcktes arten i Stånga. I en gles slättervall på en torr, låg sandås i utkanten av kyrkbyn stod ett 50-tal plantor och i en angränsande trädgård ytterligare några.

Exemplar från Sävaskolans herbarium i Visby hade dock, såvitt man kunde utröna av etiketterna, samlats på annat håll i socknen. En noggrannare granskning våren 1984 visade också att luddvårlöken är spridd över stora delar av socknen med en koncentration till kyrkans närhet. Den växer i torra vallar och betesängar, i gräsmattor och gångar, på en fotbollsplan, i trädgårdar o s v, t o m enstaka i en komposthög. En mycket grov uppskattning av antalet skulle vara ca 1.000 ex. Några få plantor hade ett tätt huvud av groddplantor i stället för blommor.

Luddvårlöken har alltså hållit sig kvar i Stånga i hundra år. Den vall där den först påträffades 1982 har enligt uppgift från ägaren brukats som sparrisodling under lång tid. Arten har alltså tålt en intensiv jordbearbetning. Däremot har området aldrig behandlats med herbicider. Just herbicidanvändning uppges från Danmark, tillsammans med lukning (ogräshackning) och insamling vara de troligaste orsakerna till att arten där har gått starkt tillbaka (Løjtnant & Worsøe 1977).

I Stånga förefaller det starkaste hotet på sikt vara exploatering av de två rikaste lokalerna, som båda ligger på vallar ganska centralt. Den finns dock spridd på så många andra ställen att den troligen kommer att kunna hålla sig kvar.

Litteratur

- Friheden, J. & Jönsson, J. 1980: Luddvårlöken *Gagea villosa*, i Trelleborg 1977. Sv Bot Tidskr 74:1
- Johansson, K. 1897: Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi. Kungl Sv Vetenskaps-Akademien Handlingar. Bandet 29. No 1. Stockholm
- Johansson, K. 1910: Nyare bidrag till kännedomen om Gotlands kärlväxter. - Botaniska Notiser
- Løjtnant, B. & Worsøe, E. 1977: Foreløbig status over den danske flora. Reports from the botanical institute, University of Aarhus, No 2. Aarhus
- Nilsson, Ö. & Gustafsson, L.-Å. 1977: Projekt Linné rapporter 29-48. - Sv Bot Tidskr 71:3-22
- Nordin, I. 1977: Kom rosor och saliviva ... Karlstad
- Stjerna-Pooth, I. 1982. Botaniska strövtåg på Gotland för 60 år sedan. - Rindi 2:1, 3-6

Bo Göran Johansson
Levide, Vall
621 93 VISBY

Bengt Larsson
Lummelundsväg Pl 4875
621 41 VISBY

NEJKONBLOM OCH SMULTRONBLOM

Staffan Rosvall

Att skilja backsmultronblad från smultronblad på olikheter i tandningen, som rekommenderas i alla floror, ser jag ofta som en osäker metod. Även smultronbladet kan ha backsmultronets korta mittand. I allmänhet har dock smultron till sin form smalare, mera långsträckt blad. Utlöparnas eller revornas längd är inte heller en så säker karaktär. Samma sak är det med hårligheten som kan vara svår att iakta.

Till två träsnitt av backsmultronblommor och smultronblommor vill jag visa på mer allmänna karaktärer. Smultronplantorna står ofta som solitärer även när de växer tätt. Backsmultronen är oregelbundet invävda i varandra med hängande hopblandade knoppar, blommor och frukter. De uthärdar fullt solsken, öppet från alla sidor. Smultronplantorna föredrar skugga eller halvskugga åtminstone någon gång under dagen. När båda växer tillsammans på tuvor uppbbyggda av frost och småmyror på den gotländska Sankt Persnyckelmarken gömmer sig smultronen i skuggkanterna. Jag lär mig snabbt att skilja de blommande plantorna från varandra och behöver inte längre böja mig ner för att hitta de få smultronplantorna bland alla backsmultron. Under andra årstider finns alltid vissnade rester av blomstjälken med kvarsittande foderblad att tillgå som en sista koll att det första intrycket stämmer.

-nika, naikar och nejkon

Jag föredrar att använda det gotländska "nejkon" i stället för backsmultron. Det är ett av de vanligaste dialektala växtnamnen på ön. Många gotlänningar känner inte till artnamnet backsmultron trots att det varit allenarådande i svenska floror sedan början av 1800-talet.

Namnen nejkon är inte känt från något annat landskap i Sverige. Aug. Lyttkens jämför det i sitt stora verk "Svenska växtnamn" 1915 med det norska nackbær. Men det norska namnet har ett helt annat ursprung och ett annat släktskap. Det är inte ens säkert att det är det böjda blomskaftet och foderbladen som avses i nackebær. Det finns andra likartade: det tyska Knackelbeere, det västsvenska knackbär och det skånska smållon, som anses ha uppkommit av den skarpa småll som hörs när skafvet brister vid plockningen.

De riktiga skriv- och uttalsformerna av det gotländska ordet, som är maskulinum, är naik', naike eller naikä, bestämd form naiken, pluralis naikar eller najkar, samt det till svenskt språkbruk förändrade nejkon. Det sistnämnda har från början av 1800-talet återgetts som ett gotländskt provinsnamn i svenska floror, allra först av W. Palmstruch i "Svensk Botanik" 1802. Det gavs då den ålderdomliga slutändelsen -on, som är så vanlig i svenska barnamn.

Linné kände inte till det gotländska naikar. I "Flora Svecica" 1755 uppper han bara en art, *Fragaria vesca*, smultron, och anför *Fragaria collina* (F. *viridis*, backsmultron) och *Fragaria elatior* (F. *ananassa*, jordgubbar) som varieteter. Han återger även det gotländska smultronnamnet "rödbär", som han lärde känna under den öländska och gotländska resan.

7/50 Nejkonblom

Nejkonblom. Träsnitt Staffan Rosvall

I "Flora Svecica" räknar Linné upp flera andra smultronnamn: backbär från Bohuslän, jordbär från Småland, jolebär från Dalsland, snyttebär från Hälsingland och hättébär från Västergötland. Det är tydligt att åtminstone hättébär och kanske också backbär avser backsmultron. Backsmultron togs först upp av S. Liljeblad i "Svensk Flora" 1816, inspirerat av det bohuslänska namnet, och har sedan dess hängt med som svenskt floranamn.

Från Linnés tid finns dock nejkonnammnet publicerat av språkforskaren professor Johan Ihre i "Swenskt Dialect Lexicon" 1766. Johan Ihre tillhörde en känd gotlandssläkt från Ihre gård i Hangvar socken. Han var under lång tid universitetslärare i Uppsala och har antecknat två versioner, kanske från äldre källor eller av egen erfarenhet: naikä och neiken. En av hans källor kan ha varit kyrkoherden i Östergarn Lars Nilsson Neogards manuskript, nedskrivet omkring

7150 Smultronblom.

Staffan Rosvall 19

Smultron blom. Träsnitt Staffan Rosvall

1732. Neogård har även formen naika.

Varifrån kommer då det gotländska naike? Elias Fries visar i uppsatsen om växtnamn i "Botaniska Utflygter" 1864 och i en senare utkommen "Kritisk ordbok öfver Svenska växtnamnen" 1880, på en härledning som verkligen ger utflykter för fantasin: - Namnet kommer af det Ryska nika, bär, hvilket ord förirrat sig till Gotland.

I ett modernt svenskt-ryskt lexikon skrivs det "zemljanika" och betyder jordbär, smultron. Lexikonförfattaren har kanske varit medveten om namnligheten och har egendomligt nog tagit med nejkon som svenskt uppslagsord, liksom backsmultron. De översätts till ryska med "gröna jordbär". "Nika" ensamt står inte som ett ord för bär även om flera andra bärnamn har det som efterled. Det kan vara ett s k suffix, betydelsebärande ordelement i stil med vårt svenska

-on i våra svenska barnamn.

Namnet kan ha kommit med vikingarna till ön från deras färder i österled. Det är exklusivt gotländskt och finns inte i övriga Norden. Ordagrant översatt till gutamålets diftonger skulle det ha hetat näike, inte olikt Johan Ihres uppteckning 1766.

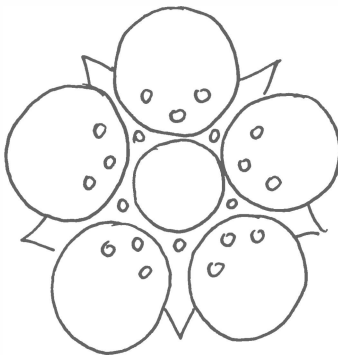
Smultron

Både jordbär och smultron är namn kända sedan 1500-talet. Flera försök har gjorts att tyda det svårförklarliga namnet smultron. Elias Fries skriver 1864: -"Det i Svearike egendomliga Smultron är efter min öfvertygelse endast det Norska Multer, Multebär (Rubus Chamæmorus) med ett omslags-s, hvilket bestyrkes deraf, att smultron i Dalarne kallas Smultebär, Smockbär." Samma tolkning anför P. Svensson i sin "Flora öfver Sveriges kulturväxter" 1893, och visar även på det gemensamma ursprunget multer, multebär - myrbär. För att skilja smultron från hjortron kallades *Fragaria* för skogs-multer, ett namn som sedan förändrades till skogssmulter eller smultron. Han jämför också likartade namn på blåbär som ursprungligen kan ha hetat skogslingon. Även där har ordets genitiv-s kommit att bilda begynnelsebokstaven i ett otal provinsformer för blåbär som slyngon, slinnon, slinner, slinnen o s v.

Blommorna

Alla känner vi till skillnaden i utseende och smak hos bären. Men många har kanske inte observerat att också blommorna hos de två arterna är olika. Nejkonblommornas kronblad kupar sig mot solen mjukt rundade, lite ojämna i kanterna som cistus- eller äppelblommor. Ståndardarnas gula fyller generöst blomman ut på halva kronbladen. Ståndarsträngarna är tydligt längre än blombottnens-bäranlagets diameter.

Blommans uppbyggnad kan man återge som en nästan abstrakt bild: de 20 ståndarna är placerade tio i en inre och tio i en yttre krets. Fem av de inre sitter vid varje kronbladsgräns. De övriga femton är fördelade mot varje kronblad, en i den inre och två i den yttre kretsen. Se vidstående bild.

Vänder jag på blomman blir varannan- eller omlottprincipen ännu tydligare. Mellanrummet mellan kronbladen täcks av de breda foderflikarna. I nästa varv täcker de tunna bandlika ytterfoderbladen foderflikarnas kanter. De är sammanvuxna en bit upp från basen. Slutna bildar kronblad och foderblad ett helt dragfritt rum för blommans inre organ.

Det sista kan tyckas vara en överlappsgärning, då blomman står öppen under hela antesen, dag och natt. Nejkon och smultron kan också få frostsador liksom jordgubbarna, men i betydligt mindre utsträckning.

När jag bryter en smultronblomma har jag en helt annan, en stel, nästan glansigt vit blomma framför ögonen. Den har samma antal ståndare med samma placering. Men här är ståndarsträngarna kortare än blombottnens diameter, samlade som en kudde över en plan, ofta tillbakaböjd kronbladskrans. Den plana smultronblomsytan som inte speglar ståndarnas gula bidrar förmodligen också till det intryck jag får av blommans vithet.

Vänder jag på den ser jag samma uppsättning av foderflikar som hos nejkonblomman, men här är skillnaden i bredd mellan de inre och de yttre inte så stor. När jag kommit så långt funderar jag en stund över vad det är för mekanism i foderbladen som gör att smultronet böjs tillbaka medan nejkonblommans växer till och gör allt de kan för att täcka och hålla fast bäret. En rörelse som finns redan i kronbladens ställning hos de två arterna.

Till sist vill jag återkomma med en liten språkövning med gotländska bärnamn. Jakob Karlsson i Lau berättar i brev till Mathias Klintberg om "raubär", om smultron och andra bär: "*U nå fär bär i monä, nå pluckar vör de, de fär mang slag av daim, sum vaksar fär äut at o sum fär monä nå, såsum raubär u naikar u blåbär u fågelbär.*" (Och nu är bären mogna, nu plockar vi dem, det är många slag av dem som växer här utåt och som är mogna nu, såsom smultron och backsmultron och blåbär och fågelbär.(stenbär).

Litteratur

- Fries, E. 1864: Svenska Fanerogamernas och Bräkenarternas slägt-namn. Botniska Utflugter. III
- Fries, E. 1880: Kritisk ordbok öfver Svenska växtnamnen. Stockholm
- Ihre, J. 1766: Swenskt Dialect Lexicon. Uppsala
- Klintberg, M. (Karlsson, J.): Gotländska växtnamn. Dialekt- och Landsmålsarkivet, Uppsala. Manuskript
- Liljeblad, S. 1816: Utkast till en svensk Flora. Uppsala
- Linné, Carl von. 1755: Flora Svecica. Stockholm
- Lyttkens, A. 1915: Svenska växtnamn. Stockholm (nytryck 1981, Lund)
- Milanova, D. 1973: Svensk-Rysk Ordbok. Stockholm, Moskva
- Neogard, L. Nilsson. 1732: Om thet Gothlendiska tungomålet. Gautaminning. Manuskript
- Palmstruch, W. m fl. 1802-1843: Svensk Botanik
- Svensson, P. 1893: Flora öfver Sveriges kulturväxter. Stockholm
- Säve, C., Säve, P.A. & Gustavsson, H. 1918-1940: Gotländsk ordbok. Uppsala

Staffan Rosvall
S. Kustv. 4
620 20 Klintehamn

VEGETATIONEN PÅ LILLHOLMEN

I FARDUME TRÄSK

Stig Högström

Fardume träsk är beläget på norra Gotland mellan Slite och Fårösund, i socknarna Rute och Hellvi. Storholmen i träskestens mitt utgör en högmossa, en naturtyp som är mycket ovanlig på Gotland och som hyser en mycket intressant flora, vilken studerats av en lång rad botanister, särskilt under 1800-talet (t ex Landeberg 1811, Wahlenberg 1821, Zetterstedt 1876, Sernander 1894, Johansson 1897).

I slutet av 1700-talet tippade strandbönder vid Fardume träsk stenar från ett stenröse i träskest, så att ett grund uppstod öster om Storholmen, halvvägs till land (Johansson 1897, s 35). Stentippningen gjordes troligen på vintern (på isen) för att förbättra fisket genom att skapa gömställen för fisken. I slutet av 1800-talet inventerade K. Johansson de ca 300 kvadratmeter som grundet utgjorde, med avseende på den snårvegetation som under hundra år hade bildats (Johansson 1897). Johansson avslutar sin redogörelse med en fundering, huruvida denna holme måhända inom en ej avlägsen framtid kan komma att utveckla sig till en större likhet med de övriga holmarna.

Nu 1984, omkring ett århundrade efter Johanssons inventering, har jag undersökt öns växtlighet under tre besök (1/6, 24/7, 31/7). Man har nu möjlighet att se hur floran har utvecklats under öns andra sekel och också se hur Johanssons funderingar slagit in.

Holmen har inget namn på qängse kartor, t ex det ekonomiska kartbladet (Lantmäteriverket 1978). Den kallas här av mig för Lillholmen. Holmens belägenhet i Fardume träsk visas på en kartskiss (figur 1).

Trädskiktet

Efter de första hundra åren hade finnoxel *Sorbus hybrida* etablerat sig i ett dussin exemplar, det största 3-4 m högt - då öns högsta träd. De efterföljande hundra åren har farit illa med finnoxlarna. Många döda träd ses nu stå i buketter. Det högsta trädet 1984 når knappt 5 m. Finnoxlarna trivs uppenbarligen inte i den blöta miljön, med rötterna ständigt i vatten. Lillholmens högsta träd är nu tallar *Pinus sylvestris*, som jag uppmätt till 13 m som högst (uppmätt med en optimeter, Rangin 120, liksom för de övriga träden). Tallarna är också de grävsta träden på holmen, med en omkrets i brösthöjd på de kraftigaste exemplaren på 120, 135 och 143 cm. Den allra grävsta har skadad topp, men inga fallna tallar har setts. Johansson lämnar inga höjdmått på tallar, vilket tyder på att de enstaka exemplar som han redovisar var småplantor. Glasbjörken *Betula pubescens* tävlar idag med tallarna om att vara de högsta träden. Den högsta björken uppmättes nu till ca 12 m och hade en omkrets på 107 cm i brösthöjd. Johansson antecknade att de högsta björkarna då var 3 m höga.

Klibbal *Alnus glutinosus* höjde sig i slutet av 1800-talet något ur snåren i enstaka exemplar och angavs som högst till 3 m. Idag har de vuxit till sig, ett par dubbelalor når nu 10 m i höjd och

Belägenheten av
Lillholmen och
Storholmen i
Fardume träsk.

mäter 104 och 118 cm i omkrets i brösthöjd. Alarna ser friska ut och trivs uppenbarligen i den blöta miljön. Ett femte högvuxet trädslag idag är gran *Picea abies*, med resliga men smäckra exemplar, som högst drygt 10 m, men bara 41 cm i omkrets. Johansson antecknade arten i enstaka exemplar, men utan höjdangivelse. Flera döda granar ligger nu fallna på marken tillsammans med lågor av björkar. Rönn *Sorbus aucuparia* finns kvar, men har inte nått mycket över buskstadiet. Ett nytilkommen trädslag noterades 1984, nämligen ask *Fraxinus excelsior*, som högst ca 7 m.

Buskskiktet

Johansson påträffade tre buskarter vid sin inventering i slutet av 1800-talet. Alla dessa finns också kvar idag, en *Juniperus communis*, brakved *Frangula alnus* och olvon *Viburnum opulus*. Till dessa har under det sistförflutna århundradet sällat sig fyra arter, nämligen sten-nypon *Rosa canina*, getapel *Rhamnus catharticus* (upp till 5 m höga), skogstry *Lonicera xylosteum* samt gråvide *Salix cinerea*, den senare i ett stort och kraftigt snår. Anmärkningsvärt nog etablerade sig inte viden under öns första hundra år, av Johanssons redogörelse att döma. Nu dominerar dessa snår det sydöstra hörnet av holmen.

Lillholmen i Fardume träsk, öster om Storholmen, juli 1984. Vegetationen idag är lundartad med tall, björk och klipbal som dominerande arter i trädskiktet, 10-15 m höga. För hundra år sedan fanns där endast ett snår, med de högsta träden 3-4 m. - För två århundrade sedan, i slutet av 1700-talet, var holmen ett kallt grund, utan

Fältskiktet

Utöver de ovan anförda 14 arterna träd och buskar har sammantaget 42 arter örter och ris noterats på Lillholmen av Johansson (1897) och mig 1984 (se tabell 1). Drygt hälften av dessa arter påträffades vid båda inventeringarna.

Åtta av de ursprungliga arterna har jag inte återfunnit. De har troligen utgått ur öns flora. En grupp av dessa är de mer ljuskrävande arterna, som slagits ut i takt med igenväxningen, bl a slätterblomma *Parnassia palustris*, kärrtistel *Cirsium palustre* och kärrknipprot *Epipactis palustris*. Förutsättningar tycks inte heller längre - överraskande nog - finnas för kärrsilja *Peucedanum palustre*, vattenklöver *Menyanthes trifoliata* och vattenmynta *Mentha aquatica*, vilka fanns förut, men nu förgäves eftersökts av mig. Dessutom har kråkbär *Empetrum nigrum* och kryppen *Agrostis stolonifera* inte heller återfunnits.

Femton arter har tillkommit sedan 1800-talsinventeringen. Skuggkrävande arter har vandrat in i den allt mer lundlika miljön, såsom majbräken *Athyrium filix-femina*, vitsippa *Anemone nemorosa*, blåsippa *Hepatica nobilis* och ormbär *Paris quadrifolia*. Dessutom har följande nya arter tillkommit: enstaka små gulmåra *Galium verum*, ett par förekomster av vattenmåra *Galium palustre*, enstaka smörblomma *Ranunculus acris*, bergslok *Melica nutans* samt vårbrodd *Anthoxanthum odoratum*, samtliga på holmens fastmark. I strandkanterna har tillkommit rikligt med tuvor av tagelstarr *Carex appropinquata* och enstaka vispstarr *Carex digitata* och hundstarr *Carex nigra* och i vattnet i strandkanten: vattenbläddra *Utricularia vulgaris*. Lite längre ut, strax utanför ag- och vassbältet i norr, fanns vit näckros *Nymphaea alba*, som man kanske också kan räkna till Lillholmens flora.

De dominerande växterna i fältskiktet på holmens fastare delar är idag ängskovall *Melampyrum pratense*, liljekonvalj *Convallaria majalis* och ekorrbär *Maianthemum bifolium*. Också blåtåtel *Molinia caerulea*, bunkestarr *Carex elata* och tagelstarren spelar en framträdande roll i fältskiktet. I strandkanterna förekommer kärrbräken *Thelypteris palustris* i riklig mängd. Ag- och vassbältena är mycket kraftiga runt ön och är svårforcerade för en besökare. Holmens övriga växter förekommer mer enstaka.

På Storholmen har nästan alla 56 arterna från Lillholmen setts under årens lopp, men sex arter har inte påträffats på Storholmen: majbräken, blåsippa, slätterblomma, gulmåra, bergslok och kryppen. Dessa arter har uppenbarligen kommit till Lillholmen från annat håll.

Mossor

Endast få och svaga mossförekomster finns idag på Lillholmen, huvudsakligen trädväxande. Det finns ingen antydning till bildande av en högmosse som på angränsande Storholmen. Där har 7 arter vitmossor påträffats (Haglund 1913) och i anknytning till dessa en rad för Gotland sällsynta, kalkskyende arter som skvattram *Ledum palustre*, rosling *Andromeda polifolia* och tranbär *Vaccinium oxycoccos*.

Slutord

Johansson (1897) spekulerade i att Lillholmen inom en snar framtid kanske skulle kunna utvecklas till en större likhet med Storholmen. Det har inte slagit in beträffande artsammansättningen, framförallt inte beträffande de mer exklusiva arterna från Storholmen. Endast en av dessa har koloniserat Lillholmen framgångsrikt under det se-

Tagelstarr *Carex appropinquata* är den enda av Storholmens exklusiva växter som invandrat på Lillholmen under de sista hundra åren. Foto juli 1984, Stig Högström

nast förflutna århundradet, nämligen tagelstarren.

Lillholmen var i slutet av 1700-talet ett nybildat grund, som helt saknade växter. I slutet av 1800-talet hade ett snår bildats med enstaka låga träd. Idag, i slutet av 1900-talet, kan holmen närmast karakteriseras som en lund med höga lövträd och tallar och med en frisk lundvegetation under utbildning i fältskiktet.

Litteratur

- Haglund, E. 1913. Om Gotlands hvitmossor. - Sv Bot Tidsk 7, s 33-38
- Johansson, K. 1897. Hufvuddragen af Gotlands växttopografi och växtgeografi. KVA Handl. N.F. 29:1. Stockholm
- Landeberg, S. 1811. Flora Gothlandica. Handskrift inlämnad till Vetenskapsakademien 1811
- Sernander, R. 1894. Studier öfver den gotländska vegetationens utvecklingshistoria. Uppsala
- Lantmäteriverket. 1978. Ekonomisk karta över Sverige. Gotlands län. 079 27 Valleviken.
- Wahlenberg, G. 1821. Gothlandiæ Plantæ rariores. N. Acta. Reg. Soc. Scient. Upsal. 8
- Zetterstedt, J.E. 1876. Musci et Hepaticæ Gotlandiæ. KVA Handl. Bandet 13, N:o 14. Stockholm

Stig Högström
Neptungatan 21
621 41 VISBY

Tabell 1. Kärlväxter på Lillholmen i Fardume träsk, påträffade av Johansson (1897) och förf. 1984

	(1897)	1984
Kärrbräken <i>Thelypteris palustris</i>	x	x
Majbräken <i>Athyrium filix-femina</i>		x
Gran <i>Picea abies</i>	x	x
Tall <i>Pinus sylvestris</i>	x	x
En <i>Juniperus communis</i>	x	x
Gråvide <i>Salix cinerea</i>		x
Glasbjörk <i>Betula pubescens</i>	x	x
Klibbal <i>Alnus glutinosa</i>	x	x
Vit näckros <i>Nymphaea alba</i>		x
Vitsippa <i>Anemone nemorosa</i>		x
Blåsippa <i>Hepatica nobilis</i>		x
Smörblomma <i>Ranunculus acris</i>		x
Slätterblomma <i>Parnassia palustris</i>	x	
Älgört <i>Filipendula ulmaria</i>	x	x
Stenbär <i>Rubus saxatilis</i>	x	x
Stennypon <i>Rosa canina</i>		x
Humleblomster <i>Geum rivale</i>	x	x
Blodrot <i>Potentilla erecta</i>	x	x
Rönn <i>Sorbus aucuparia</i>	x	x
Finnoxel <i>Sorbus hybrida</i>	x	x
Kräkvicker <i>Vicia cracca</i>	x	x
Getapel <i>Rhamnus catharticus</i>		x
Brakved <i>Frangula alnus</i>	x	x
Strätta <i>Angelica sylvestris</i>	x	x
Kärrsilja <i>Peucedanum palustre</i>	x	
Vitpyrola <i>Pyrola rotundifolia</i>	x	x
Lingon <i>Vaccinium vitis-idaea</i>	x	x
Blåbär <i>Vaccinium myrtillus</i>	x	x
Kräkbär <i>Empetrum nigrum</i>	x	
Strandlysing <i>Lysimachia vulgaris</i>	x	x

	(1897)	1984
Ask <i>Fraxinus excelsior</i>		x
Vattenklöver <i>Menyanthes trifoliata</i>	x	
Vattenmåra <i>Galium palustre</i>		x
Gulmåra <i>Galium verum</i>		x
Vattenmynta <i>Mentha aquatica</i>	x	
Ängskovall <i>Melampyrum pratense</i>	x	x
Vattenbläddra <i>Utricularia vulgaris</i>		x
Olvon <i>Viburnum opulus</i>	x	x
Skogstry <i>Lonicera xylosteum</i>		x
Ängsvädd <i>Succisa pratensis</i>	x	x
Kärrtistel <i>Cirsium palustre</i>	x	
Liljekonvalj <i>Convallaria majalis</i>	x	x
Ekorrbär <i>Maianthemum bifolium</i>	x	x
Ormbär <i>Paris quadrifolia</i>		x
Vårfryle <i>Luzula pilosa</i>	x	x
Bergslok <i>Melica nutans</i>		x
Vårbrodd <i>Anthoxanthum odoratum</i>		x
Krypven <i>Agrostis stolonifera</i>	x	
Vass <i>Phragmites australis</i>	x	x
Blåtåtel <i>Molinia caerulea</i>	x	x
Ag <i>Cladium mariscus</i>	x	x
Tagelstarr <i>Carex appropinquata</i>		x
Vispstarr <i>Carex digitata</i>		x
Bunkestarr <i>Carex elata</i>	x	x
Hundstarr <i>Carex nigra</i>		x
Kärrknipprot <i>Epipactis palustris</i>	x	

EXKURSIONSRAPPORTER

Galgberget 20 juni 1984

Klockan 18 samlades ca 20 personer på Galgberget i Visby för att fira Flora-dagen. Vi började vid galgarna med att titta på taklosta och gotlandshaverrot. Här och var växte silverarv och en odlad art av veronika, troligen praktveronika, och gullregn. Det är kulturväxter som tydligen bestämt sig för att bli bofasta. Ståtliga kungsljus växte lite varstans. Uppe vid Motorcentralen fanns bl a mycket kraftiga bestånd av odört och vid tennisbanorna rikligt med gotlandshaverrot. Den senare tycks glädjande nog vara under spridning. Efter fiket vandrade vi i området mellan Lummelundsväg och motorstadion. Där finns flera kultur- och ruderväxter. Många kommer säkert att försvinna, som tex guldlök, pipört, purpursporre och färgreseda. Vresros, daggros, pestskräp och olika arter oxbär verkar däremot finna sig väl till rätta. Till sist gjorde vi tappra försök att skilja på stenros, nyponros och äppelros medan skymningen föll.

Bengt Larsson

Millumträsk i Elinghemsmyr 15 juli 1984

Ett 40-tal deltagare hade denna högsommardag samlats vid Tingstäde kyrka för vidare färd mot dagens exkursionsmål, Millumträsk i Elinghemsmyr. Bilresan dit bjöd bl a på mörkt kungsljus som växte rikligt längs vägkanterna. Väl framme vid Elinghemsmyr kunde vi konstatera att Millumträsk numera är praktiskt taget inringat av nyodlingsföretag. Vi började en tämligen ansträngande men givande promenad mot träsket. Under vandringen fick vi tillfälle att närmare studera sydligt kråkbär, en inte särskilt vanlig art på Gotland. Gösta Fåhræus berättade om skillnader och karaktärer hos denna art och nordkråkbär. Den senare arten är på Gotland endast känd från Fårö. Under den fortsatta vandringen såg vi flera fruktbärande odonbestånd; förekomsterna här är troligen de enda på Gotland. Här och var såg vi den lilla ullsäven lysa med sitt vita ull. Vid själva träsket besåg vi de rika myggnyckelförekomsterna. Brunögontröst hade börjat skjuta upp bland axagtuvorna. Alldeles intill träsket växte ett litet bestånd av lopplummer. Efter matpaus begav vi oss till en av utdikningskanalerna, där sötvattenväxter studerades. Exkursionen fick som avslutning en oväntad höjdpunkt, då en för Gotland ny art upptäcktes. Det var sprödarv *Myosoton aquaticum* som växte i några bestånd längs vägkanten och som upptäcktes av Stellan Mörner.

Bengt Sturevik

Myosoton aquaticum
sprödarv, ej tidigare
 anträffad på Gotland,
 funnen i en åkerkant
 i Elinghems myr av
 Stellan Mörner på
 botaniska exkur-
 sionen 15/7 1984.
 Foto Bo Hammar

Torsburgen och Herrgårdsklint 29 juli 1984

Vi möttes vid Kräklingbo kyrka och gjorde på vägen till Torsburgen ett uppehåll vid Hejdeby gård, där det fanns ett stort antal kulturmarksväxter som skär kattost, vildpersilja, lönnmålla och lungrot. Väl framme vid Torsburgen studerade vi först den skuggiga nordbranten, där mossrikedomen var stor. På klipphyllorna hängde stora sjok av grov fjädermossa *Neckera crispa* och marken täcktes av bl a grov hakmossa *Rhytiadelphus loreus* och stor thujamossa *Thuidium tamariscinum*. Några få exemplar av den intressanta skålsvampen kronskål *Sarcosphaera coronaria* var ännu ganska fräscha. Högt uppe i branten under en liten buske gulkronill fanns också utvecklade exemplar av tredubbel jordstjärna *Geatrum triplex*, som likt bruna tulpanlökar stack upp ur marken. Uppe på själva burgen glesnade skogen och en vacker och örtrik hållmarksvegetation tog vid. En blommande lind beundrades, innan vi vände tillbaka till utgångspunkten. På väg ner såg vi glansnäva växande i branten. Både denna art och gulkronill beskrevs i Sverige för första gången just från Torsburgen, där Linné hittade den under sitt besök sommaren 1741.

Exkursionen, som lockat ungefär trettio deltagare, avslutades på Herrgårdsklint i ett hav av kungsmynta i färgnyanser från rent vitt till djupt purpur.

Bo Göran Johansson

Botaniska exkursionen till Torsburgen 29/7 1984. Bo Göran Johansson läser ur Linnés Gotländska resa om gulkronill *Coronilla emerus* på platsen för originalbeskrivningen den 3/7 1741. Foto Bo Hammar

Skogar i Bäl och Boge 4 augusti 1984

Vid Bäl k:a samlades på förmiddagen 13 deltagare. Vädret var något molnigt med lagom temperatur för skogsvandringar. Vi startade i barrskogarna mellan Gute och Gane gårdar i Bäl socken. Här studerades flera av de arter lundgräs, som är relativt vanliga i de områden av ängsbarrskogstyp som finns i Bäl och Vallstena. Av dessa gräs sågs här skogskorn, strävlösta och skugglösta. Blad av knärot upptäcktes också i skogens mossor. På en körväg fanns gråögontröst, småsporre och andra mer kulturgynnade arter.

Promenad nummer två för dagen utgick från Gane fd hållplats och fortsatte österut längs banvallen. Vi stannade vid en källa med uppvällande friskt vatten just söder om banvallen. Här intogs den medhavda matsäcken och avsmakades källans goda vatten. Runt källan växte vanligt ögontröst. Vi gick därefter vidare söderut över litorinavallen och ut mot sumpskogen närmast Bläckvätarna. Här fanns en ovanlig artsammansättning av lundgräs och våtmarksväxter, lundelm, långsvingel, strävlost, skugglost (tvåmetersexemplar), stjärnstarr, vass, vattenmynta, gråvide, vitpyrola, smalfräken, sjöfräken, myrtåg, alvaragnsäv, gräsull, loppstarr, strätta, kärrknipprot, brudsporre och luktsporre.

På banvallen hittades några exemplar av honungsblomster och i diket bredvid växte rosendunört. Norr om källan finns en sydlig utlöpare av Bälsalvret. Här växte på den nakna bleken ormtunga, blåfibbla, kustarun, majviva, blodtopp, luktsporre, bergjohannesört och vätögontröst.

Sista området blev en lövskog vid Ramsänge i Boge, väster om Bojsvätar. Efter besvärigheter med översvämmade stigar nåddes den norra, lite torrare delen av detta husgrunds- och stensträngsområde från järnåldern. Här växte bl a backklöver och säfferot i en öppen solig glänta. På väg mot husgrunder i söder hittades måbår. Vid kämpgravarna fanns strävlost, lundelm, långsvingel, hässlebrodd och ramslök och myska (myskmadra), också typisk i gotländska husgrunder. I ett fuktigt lövskogsparti norr om det största huset fanns grenrör, ett gräs som inte är särskilt vanligt på Gotland. På väg tillbaka till bilarna studerades klubbstarr i ett fuktområde och på en gammal strandvall vitoxlar (eller klippoxlar, som det är meningen att de skall heta i fortsättningen).

Jörgen Petersson

Furillen 2 september 1984

Ca 35 st var vi, som var nyfikna på den omskrivna "orörda naturen" på Furillen, kanske också några lockade av det fina vådret. Förvaltare Sven Gutemark låste upp bommar och visade oss ner till ett vackert strandparti på norra sidan av ön.

Längs den lilla klinten fick vi se ormbunkarna stenbräken, svartbräken och murruta. Bland stånds och lundskafting, som bitvis helt dominerade växtligheten, hittade vi bl a nicktistel, kärleksört, paddfot, etternässla och potatissläktingen besksöta. På stranden dessutom nattskatta, strandmalört och dvärgarun.

I en liten rest av en gammal granskog som låg i kanten av ett stort markberett skogsområde fann vi två vackra skogsgräs, lundelm och långsvingel. Naturen här ute bär stora spår efter mänsklig aktivitet som militäranläggningar, kalkbrytning och skogsbruk, vilket gjorde det svårt för många av oss att uppleva detta som ett orört område.

Eva Tossavainen

UPPROP

Bockrot *Pimpinella saxifraga* eller backanis som den också kallas, är en art med varierande utseende. Blommorna kan vara vita eller rosa, bladen mer eller mindre flikiga och hela växten kan vara lurvig eller kal. Roten varierar också, om man skär i den kan snittytan vara vit eller också mer eller mindre blå. Kanske har blåfärgningen med markens kalkhalt att göra - eller beror den kanske på att det finns bockrotsbestånd med olika invandringshistoria?

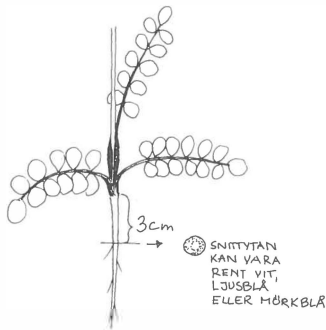
Under den kommande vintern skall jag bearbeta material som jag samlat på Gotland under den gångna sommaren. I samband med detta skulle jag vilja ha en del kompletterande uppgifter om arten på ön:

- gotländska lokalangivelser, helst med uppgift om marktyp, dominerande följeväxter och rotens färg vid snittning, men alla uppgifter är värdefulla
- om bockroten saknas i ett område
- lokaler på fastlandet (för jämförelse)

Observationer kan lämnas till Bo Göran Johansson, telefon 0498 - 662 04 eller direkt till mig.

Magdalena Agestam
Botaniska Institutionen
Stockholms Universitet

106 91 STOCKHOLM

Torsdagsträffar

De populära "torsdagsträffarna" fortsätter även under vintern och våren. Alla som är intresserade av botanik behöver bara bege sig till Naturmuseets bibliotek kl 18.30 (ingång från Hästgatan 1, 1 tr). Där har ni tillgång till ett referensherbarium, botanisk litteratur och även tillfälle att under informella former träffa likasinnade. Träffarna äger rum varannan torsdag, udda veckor. Från och med den 23 maj 1985 är det torsdagsträff varje vecka.

Studiecirkel

En studiecirkel i amatörbotanik kommer att anordnas i vår. Anmälan sker till Gun Ingmansson, telefon 0498 - 713 43.

Rapportera växtfynd!

Rapportera intressanta botaniska iakttagelser under det gångna året. De skall sedan sammanställas till en rapport i nästa nummer av Rindi, "Nyheter i Gotlands flora 1984". Det går bra att rapportera på ett vanligt papper, men det underlätta bearbetningen om rapporteringen sker på en särskild blankett, som kan rekvireras från föreningen, Box 1339, 621 24 Visby. Rapporterna skall vara insända senast 31 december 1984. Svartvita foto är också välkomna.

PROGRAM

- Ti 15 jan Medlemskväll med tävlingar, bilder m m. Gotlands Naturmuseum kl 19.00
- On 13 feb Årsmöte. Efter sedvanliga förhandlingar kommer konstnär Staffan Rosvall, författare till bl a "Fagningros och jordsyren", att berätta om gotländska växtnamn. Plats: Lövsta lantbruksskola, Romakloster. Tid: kl 19.00
- To 28 mrs Fjällväxter. Gun Ingmansson och Stellan Hedgren visar bilder från fjällvärlden. Gotlands Naturmuseum kl 19.00
- Sö 28 apr Vårexkursion till Storsudret. Samling vid Sindre k:a kl 11.00. Ledare: Jörgen Petersson
- Må 27 maj Hässleänet i Fleringe. Samling vid Fleringe k:a kl 10.00. Ledare: Ingrid Engquist
- Sö 16 jun Exkursion till sydöstra Gotland. Samling vid Herta fiskeläge kl 10.00. Ledare: Karl-Erik Petterson och Bengt Larsson
- Sö 30 jun Exkursion till nordöstra Gotland. Samling vid affären vid Åminne, Gothem kl 10.00

SOM TACK TILL DIG SOM I SAMBAND MED INBETALNINGEN AV MEDLEMS-
AVGIFTEN GER EN GÅVA TILL RINDI SÄNDER VI TIDSKRIFTENS VACKRA
FÄRGBILD, SOM FINNS I EN MINDRE UPPLAGA, TRYCKT SOM DUBBELT
KORRESPONDENSKORT PÅ BÄTTRE PAPPER.

INNEHÅLL

- 51: Gun Ingmansson: Fältveckan i juli 1984
- 55: Bengt Sturevik & Stig Högström: Myggnycklar *Liparis loeselii* på Gotland
- 69: Bo Göran Johansson & Bengt Larsson: Luddvårlök i Stånga
- 71: Staffan Rosvall: Nejkonblom och smultronblom
- 76: Stig Högström: Vegetationen på Lillholmen i Fardume träsk
- 83: Exkursionsrapporter
- 87: Upprop
- 88: Program